

ДИТИНОЦЕНТРИЧНІ ІДЕЇ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І. СІКОРСЬКОГО

Лікар, педагог, психолог Іван Олексійович Сікорський належить до вчених, спадщина яких була незаслужено забута, але сьогодні повертається із забуття. Це була різностороння особистість, коло інтересів якої охоплювало багато різних сфер. Він був практикуючим лікарем, засновником вітчизняної експериментальної педагогіки, автором праць з різних галузей знань – патологічної анатомії, фізіології, медицини, гігієни, дефектології, педагогіки та психології.

Зокрема, намагаючись з'ясувати ступінь участі І. Сікорського в написанні текстів лише до журналу “Звіти про успіхи нервово-психічної медицини та суміжних з нею знань”, В. Менжулін знайшов підтвердження універсальності цієї персоналії. Зокрема, він подає такі дані (див. табл.).

Таблиця

Ступінь участі І. Сікорського в написанні текстів до “Звітів про успіхи нервово-психічної медицини та суміжних з нею знань” з 1897 до 1905 рр. [5, с. 73]

Рубрика	Усього заміток	Авторства І. Сікорського	Ступінь участі І. Сікорського, %
Про успіхи художньої творчості	17	17	100
Психологія	103	57	55
Суспільна і судова психологія, нервово-психічна гігієна та ін.	48	17	35
Філософія та антропологія	112	38	34
Сумарно за всіма темами	1229	171	14
Психіатрія	229	10	4
Неврологія	720	32	4

У галузі психології та педагогіки І. Сікорському належить авторство таких творів, як “Душа дитини”, “Психологічні основи виховання та навчання”, “Виховання дітей молодшого віку”, “Про розумовий і моральний розвиток та виховання дітей”, “Три віхи людського життя”, “Про постановку навчання і виховання згідно з природним ходом розумового розвитку”, “Про лікування і виховання недорозвинених, відсталих і слабоумних дітей”, “Начала психології”, “Загальна психологія”, “Психіатрія” та ін. Загалом ним створено більше ніж 100 наукових праць, багато з яких перекладені іноземними мовами.

Життєвий шлях Івана Олексійовича Сікорського розпочався 24 травня (8 червня) 1842 р. у с. Антонове Сквирського повіту Київської губернії в сім'ї священика. Освіту здобував у Києво-Подільському духовному училищі, згодом – у Київській духовній семінарії; 1862 р. екстерном склав іспит у Першій Київській гімназії і вступив до Київського університету св. Володимира, де здобув фах лікаря. У 1872 р. відбувся захист його дисертації на ступінь доктора медицини. У тому самому році він переїхав до

Санкт-Петербурга, де в різні роки працював у клініці душевних хвороб Імператорської Військово-медичної академії, чиновником у медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ, штатним ординатором психіатричної клініки св. Миколи Чудотворця, консультантом Максиміліанівської лікарні для бідних тощо.

У 1885 р. у зв'язку з призначенням екстраординарним професором Київського університету І. Сікорський повертається до Києва; 24 січня 1889 р. його затверджено ординарним професором, з 1910 р. він має звання заслуженого професора. Науковець очолював кафедру систематичного і клінічного вчення про нервові й душевні захворювання.

Помер вчений 1 (14) лютого 1919 р. у Києві. Похований на Байковому кладовищі.

В основі досліджень І. Сікорського, безумовно, лежала його прихильність до певних філософських напрямів, зокрема позитивізму. Вважаючи філософію “піднесеним світлом”, яке відкриває нові обрії для наукової думки, автор особливо був прихильним до поглядів Г. Спенсера та його еволюційної моделі світобудови. Вказуючи на своїх ідейних попередників, він називає імена Ч. Дарвіна, Г. Спенсера, Е. Геккеля, К. Бера [7, с. 4]. Власне еволюційна модель світобудови і стала методологічним та світоглядним підґрунтям досліджень, проведених І. Сікорським.

Психолого-педагогічну спадщину вченого досліджують багато наукоців сучасності. Зокрема, основні засади його педагогічної теорії знайшли висвітлення у працях І. Прудченко та О. Соболя. Педагогічні здобутки І. Сікорського в контексті організації дошкільної справи в Україні досліджувала С. Нікітчина. Діяльність Київського лікарсько-педагогічного інституту стала предметом досліджень Н. Дічек.

О. Губко вважає, що І. Сікорського “заслужено слід назвати одним із основоположників таких важливих напрямів нашої науки, як загальна та експериментальна психологія, психопатологія, медична і клінічна психологія, психологія аномальних дітей, дитяча й педагогічна психологія, соціальна психологія, психологія особистості, психологія здібностей, психологія творчості, психологія мистецтва, етнопсихологія, психологія релігії, релігійна психологія. Причому пріоритет цей слід визнати стосовно не лише до вітчизняної психології, але й світової” [3, с. 500].

Зрештою, ще в 1912 р. київським автором Д. Бруневським було зазначено, що ще за кілька років до пропаганди С. Холлом експериментальних досліджень учнів у Європі було оприлюднено перший досвід такого дослідження, проведеного київським професором І. Сікорським. Його трактат про втомлюваність дітей шкільного віку започаткував у Європі експериментальні дослідження питань шкільного життя [1, с. 15]. Додамо, що тут мають на увазі працю “Про явища втомлюваності при розумовій праці у дітей шкільного віку”, яка вийшла друком у 1879 р., а відповідні дослідження, що лягли в її основу, очевидно, були проведені ще раніше.

Мета статті полягає в обґрунтуванні поглядів І. Сікорського на дитину та дитинство.

Власне проблемам дитини і дитинства І. Сікорський присвятив багато праць. Вважаючи, що “запити дитячої душі залишаються без відповіді”, вчений закликав не просто вивчати їх, але й максимально повно задовольняти. Прагнення до стандартизації, усереднення дітей психолог вважав неприпустимим: “Особливо грішать односторонніми середніми школами, які замість навчально-виховних закладів перетворені на середні навчальні заклади, вихованець перетворився на учня, а виховання замінилося наглядом і дисципліною” [6, с. 99].

Наголошуючи на тому, що необхідно “вивчати дітей, яких ми всі любимо і яких так мало знаємо” [12, с. 5], вчений намагався окреслити план дослідження їхнього психічного стану. “Справжній план спостережень і педагогічних впливів повинен охоплювати всі сторони душі дитини, а саме: розум, почуття, волю і навіть інстинкти й низькі прояви душі. Ці останні зазвичай ігноруються вихователями, а тим часом вони мають суттєве значення як для здоров'я, так і для правильного розвитку характеру. Вони мають бути враховані, і з них потрібно починати педагогічні турботи” [10, с. 4].

І. Сікорський зосередив також увагу на дослідженні психології дитинства, особливого значення надаючи дитячій біографії. Автор вважав, що саме в ній криється можливість розкриття характеру людини. “Дитяча психологія – велика справа, а вміння пов'язати цю психологію з психологічними долями майбутньої особистості – ще й надзвичайно важливе завдання” [12, с. 6].

Відтак, на перший план творчості І. Сікорського вийшла проблема всебічного розвитку особистості. На його думку, “істинний духовний розвиток (людини) передбачає гармонійне зростання та вдосконалення основних сторін душі, тобто розуму, почуттів і волі, з усіма деталями й варіантами” [11, с. 8]. У цьому плані автору найбільше імпонувала думка Ч. Спенсера про те, що у всьому складному процесі розвитку тваринного царства “існує дуже щільне співвідношення між тілесною організацією, фізіологічними відправленнями і психологічними здібностями та обдаруваннями, а саме: що краще організоване тіло і всі його частини, що досконаліше в цьому тілі відбуваються фізіологічні процеси, то вищими бувають і психологічні функції та навпаки” [7, с. 4].

Усвідомлюючи тісний зв'язок інтелектуальної і почуттєвої сфер, вчений наголошував на необхідності уникнення превалювання в розвитку окремої з них. Адже “розвиток лише розуму, так звана розумова гімнастика, робить людину софістом, надає їй мисленню мефістофельської витонченості, жорстокості, шаблонності, здатності формулювати розумові фікції...”. Проте водночас він “не створює вміння бачити, відчувати істину. Холодний розум – це розум, позбавлений глибини та проникливості думки” [11, с. 8]. Водночас для душевного розвитку найбільше значення має становлення почуттів, таких як совість, сором, честь, моральна гідність [11, с. 12–13]. Педагог стверджував, що “правильний розвиток почуттів має надзвичайно важливе значення в психологічному та життєвому сенсах.

Почуття лежить в основі душевних процесів, і усіяке зниження його, навіть непросте вміння опанувати його, загрожує людині небезпечною психічною затримкою, уповільненням психічних процесів чи регресом” [11, с. 15].

Більше того, наслідки занепаду почуттів, на думку І. Сікорського, є більш глобальними. Адже вони можуть полягати в занепаді ідеалізму та ідеальних прагнень суспільства; у занепаді виховного впливу старших поколінь на молодші; у зростанні злочинності і самогубств [11, с. 15].

І. Сікорський був також талановитим організатором справи народної освіти. Він долучився до створення Лікувально-педагогічного інституту для розумово відсталих і нервових дітей, який став першим у світі Інститутом дитячої психології, а також Київського Фребелівського товариства.

Уже в основі створення першого з названих закладів лежить усвідомлення вченим необхідності здійснення індивідуального підходу до кожної дитини. Він вважав, що недоцільно усіх “важких дітей” відносити до двох категорій: інтелектуально неповноцінних та морально зіпсованих. На його думку, існує проміжна категорія дітей, яка кількісно перевищує дві інші, – “важкі у виховному розумінні”. До них доцільно застосовувати педагогічні методи роботи [2, с. 3–4].

Відповідно до статуту ЛПІ передбачалося, що до закладу прийматимуться діти з такими вадами розвитку:

- а) з легкими формами морального недоумства;
- б) з легкими формами нервово-психічного виродження (генетичний ідіотизм);
- в) слабоумні діти, але не ідіоти;
- г) діти, які в ранньому дитинстві або в лоні матері перенесли хворобу, яка ускладнила розумовий розвиток;
- д) діти з відхиленнями у ході розумового та морального розвитку (коли почуття більш розвинуті порівняно з волею та розумом або недорозвинута воля, або порушена гармонія між душевним і фізичним розвитком);
- е) діти, у яких розумовий та моральний розвиток був порушений внаслідок тривалого неважкого хворобливого стану мозку та нервової системи [2, с. 13–14].

Оскільки “значна частина відхилень у характері та розумовому стані дітей виникає у віці першого дитинства (тобто у період від народження до семи років), а деякі виникають через хворобливу спадковість” [2], починати виховання треба якомога раніше. При цьому такі діти потребують лікарського догляду (“успіх виховання у багатьох випадках залежить від правильного лікування” [9, с. 20], допомоги психолога, педагога та доброї сімейної атмосфери). Зокрема, І. Сікорський писав таке: “Звичайні заклади чи школи, які займаються переважно розумовим розвитком, непридатні для задоволення потреб таких дітей, оскільки багато дітей з певними відхиленнями розвитку, зберігаючи здатність до морального розвитку та виховання, з великими труднощами досягають розумових успіхів та техніки” [2, с. 12–14]. Водночас “недорозвинена, відстала, слабоумна дитина ні

вдома, ні в закладі для божевільних не може залишатися без шкоди для себе. Тільки спеціально створений заклад може дати такій дитині необхідне виховання і врятувати її від розумового і морального занепаду” [9, с. 28].

Уся робота Інституту організовувалася з урахуванням індивідуального підходу до вихованців. Цьому сприяв розподіл їх на групи відповідно до особливостей психофізичного розвитку і загальноосвітньої підготовки, поділ на відділення (кількістю 3–4 особи), підготовчі заняття (“розумові вправи”), метою яких була корекція світосприйняття розумово недорозвинутих дітей шляхом розвитку психічних функцій.

Усіх вихованців в інституті розподіляли так:

– молодша група, до якої входили діти, які не вміли розмовляти, а також діти зі слабко розвинутою увагою або з відсутністю певного виду уваги;

– середня, у якій займалися діти, які оволоділи навичками читання, письма та лічби;

– старша, яка об’єднувала вихованців з достатнім для виконання домашніх завдань рівнем самостійності [2, с. 8].

Заняття у закладі проводилися таким чином, щоб кожна дитина протягом дня мала змогу займатися різними видами діяльності, проте не відчувала при цьому перевтоми. Саме зміна діяльності мала слугувати тим чинником, який оберігав вихованців від перенапруження. Крім цього, для вихованців було запроваджено один вільний (неділя) та один напіввільний (четвер) день.

Розклад занять складався так, щоб пропоновані дітям заняття бути посильними для них. Зокрема, діти молодшої групи вправлялися у “розумових вправах”, середньої – вивчали початкові відомості із загальноосвітніх предметів та іноземні мови, старшої – працювали за програмою перших класів гімназії.

Дослідниця діяльності Лікарсько-педагогічного інституту Н. Дічек вказує, що до навчальної програми входили такі предмети, як Закон Божий, історія Нового Завіту, російська мова, арифметика, історія, географія, природознавство, французька та німецька мови, фребелівські заняття (вправи з паличками, трісочками, кубиками, цеглинками тощо), малювання, ліплення, музика, гімнастика, танці, співи тощо. Крім того, для хлопчиків проводили уроки у столярній і палітурній майстернях, їх також навчали випилювати, а дівчатка займалися шиттям, рукоділлям [4].

Зі сказаного стає зрозумілим, якої великої ваги у навчальному закладі надавалося різнобічному вихованню учнів. Перелічені навчальні дисципліни, безумовно, сприяли інтелектуальному розвитку дітей, впливали на їхнє моральне, трудове, фізичне та естетичне становлення. Весь навчально-виховний процес був побудований, виходячи з потреб кожної дитини.

Усвідомлюючи велике значення у вихованні підростаючого покоління сім’ї, керівництво закладом створювало всі умови для того, щоб створити в ньому сімейну атмосферу затишку та приязного ставлення. Більше того, вихованці мали можливість двічі на тиждень бачитися з рідними. Ті ж з

них, які, на думку вихователів, стали більш морально стійкими в поведінці, могли проводити канікули у сімейному колі.

Долучився І. Сікорський також до створення у Києві Педагогічного Фребелівського інституту, метою якого була підготовка виховательок дитячих садків, які працювали за системою Ф. Фребеля. Цей факт ще раз підтверджує, якої надзвичайної ваги надавав учений правильному розвитку дітей з якомога раннішого віку. Він вважав, що все, що діти не отримають для свого розвитку у цей період дитинства, буде практично неможливо надолужити у старшому віці. Відтак, вихователь має бути готовим забезпечити всі запити і потреби підростаючої особистості.

Навчальний план інституту у 1907 р. включав ряд дисциплін, серед яких: вчення про християнську моральність, психологія з викладом основ вчення про душу дитини, педагогіка, анатомія і фізіологія людини з більш детальним викладом вчення про нервову систему, із включенням елементарних даних про її патологію, гігієна (основні відомості із зверненням особливої уваги на гігієну дитячого віку), надання першої медичної допомоги, короткі відомості про найголовніші дитячі хвороби, особливо інфекційні, відомості про догляд за хворими дітьми, теорія фребелівської системи і огляд дитячої літератури, методика навчання грамоти і лічби, співи, малювання і ліплення, гімнастика, практичні заняття з дітьми за фребелівською системою тощо. Крім того, бажаним вважалося відвідування слухачками курсів крою та шиття, рукоділля і домоведення [8, с. 21].

У 1908 р. у Києві започатковано діяльність Фребелівське товариство для сприяння справі виховання. З його допомогою було створено педагогічний інститут (діяльність якого почалася роком раніше), дитячий садок, початкову школу, дитячий притулок, педагогічну амбулаторію, що стало своєрідним прообразом навчально-виховного комплексу з центром у Фребелівському інституті.

А вже за дев'ять років до цього комплексу входили народний дитячий садок та інші дошкільні заклади, кілька народних шкіл, дві амбулаторії (педологічної і педагогічної патології), а також вище педагогічне училище.

Безумовно, у Фребелівському інституті з усією серйозністю ставилися до професійної підготовки слухачок. Так, викладання психолого-педагогічних дисциплін здійснювалося на високому науковому рівні, а серед викладачів зустрічалися надзвичайно помітні постаті, зокрема, С. Ананьїн, В. Зеньківський, Н. Лубенець, О. Музиченко, С. Русова, І. Сікорський. Такий підхід до формування професорсько-педагогічного складу уможливив формування кваліфікованих педагогів дошкільних установ, здатних вивчати дітей та працювати з ними, зважаючи на особливості кожного вихованця.

Висновки. Отже, педагогічна спадщина та педагогічна діяльність І. Сікорського засвідчують його зацікавлення проблемами дітей і дитинства. Закликаючи педагогів до вивчення особливостей кожної дитини, він намагався створити кожному вихованцеві комфортні умови для розвитку та всебічного й гармонійного виховання. Його віра у можливість розвитку

кожної дитини має і сьогодні бути дороговказом для всіх, хто здійснює виховання підростаючого покоління.

Література

1. Бурневский Д.Н. Новые методы и задачи в педагогике / Д.Н. Бурневский // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. Год 16-й. – К., 1912. – Приложение II.
2. Врачебно-педагогический Институт для умственно недоразвитых, отсталых и нервных детей, учрежденный Ольгой и Еленой Сикорскими в Киеве. Отчет о деятельности за 1905 и 1906 годы. – К. : Литотипография Т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1906. – 57 с.
3. Губко О.Т. Біля витоків психології та психіатрії: сторінки життя і творчості І.О. Сікорського / О.Т. Губко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2009. – Вип. 39. – С. 498–511.
4. Дічек Н.П. Київський Лікарсько-педагогічний інститут (1904 – 1914) – провісник вітчизняних спеціальних закладів освіти для дітей з вадами розвитку і поведінки / Н.П. Дічек // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – Вип. 35. – С. 54–61.
5. Менжулін В.І. Філософські уподобання Івана Сікорського / В.І. Менжулін // Наукові записки НаУКМА. – 2005. – Т. 37: Філософія та релігієзнавство. – С. 71–77.
6. Сикорский И.А. Воспитание в возрасте первого детства / И.А. Сикорский. – СПб., 1884. – 293 с.
7. Сикорский И.А. Душа ребенка (с кратким описанием души животных и души взрослого человека, с 17 рисунками) / И.А. Сикорский. – К. : Типография С.В. Кульженко, 1912. – 770 с.
8. Сикорский И.А. Киевский педагогический фребелевский институт и его задачи / И.А. Сикорский.– К., 1907. – 21 с.
9. Сикорский И.А. О лечении и воспитании недоразвитых, отсталых и слабоумных детей / И.А. Сикорский. – К. : Литотипография Т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1904. – 44 с.
10. Сикорский И.А. План исследования психического состояния детей / И.А. Сикорский // Дошкольное воспитание. – 1911. – № 5. – С. 380–381.
11. Сикорский И.А. Психологические основы воспитания и обучения / И.А. Сикорский. – К. : Лито-типография Т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1909. – 112 с.
12. Сикорский И.А. Психологическое значение детства и дошкольного периода / И.А. Сикорский // Дошкольное воспитание. – 1911. – № 11. – С. 6–8.

МАРТИНЕНКО І.І.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-ПІСЕННОЇ ТА ТЕАТРАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ НА СЛОБОЖАНЩИНІ У ХІХ СТ.

Сучасні державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, торкнулися не тільки найважливіших питань політичного та економічного розвитку, а й проблем розбудови національної освіти, головним завданням якої повинно стати формування нової генерації молоді, особистісними якостями якої стануть працелюбність, творчість, високо розвинута громадянськість, соціальна зрілість, здатність до трудових та героїчних подвигів в ім'я України.

Водночас реалії сьогодення, кризові явища в економічній та духовній сферах життя негативно позначилися на практиці виховання молодого по-